

Тетяна КОСМЕДА

Донецький національний університет імені Василя Стуса,
вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021, Україна
Електронна пошта: tkosmeda@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

СМІХОВА КУЛЬТУРА — ЩИТ ТА ІНСТРУМЕНТ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ (на матеріалі віртуальних листів, написів, позивних, анекдотів та інтерв'ю)¹

У статті досліджено специфіку мовлення українців періоду російсько-української війни за допомогою аналізу різноманітних дискурсивних практик, створених українськими військовослужбовцями. Матеріалом наукової студії слугували тексти віртуальних листів, написи військовослужбовців на зброї та техніці, позивні воїнів, анекдоти, а також фрагменти текстів інтерв'ю. Продemonстровано, що лінгвокреативність і схильність до продукування комічного є ключовими рисами українського національного характеру й ознаками етнічної лінгвоперсони, які специфічно маніфестуються в мілітарних умовах. Доведено, що сучасний воєнний гумор демонструє історичну тяглість щодо відтворення сміхової культури, інтегруючи козацькі традиції (способи генерування прізвиськ і моделювання епістолярію до ворога) з інноваціями — «окопною творчістю», мілітарним графіті, творенням позивних і зразків чорного й білого гумору. Сучасний фронтовий дискурс характеризується карнавалізацією — деконструкцією мовних норм і проникненням ігрових елементів у повсякденне мовлення, що трансформує трагічні реалії в карнавальний протест. У вимірі воєнного сьогодення мілітарний гумор є захисним механізмом і виконує п'ять ключових функцій: 1) психологічну (захисну): нівелювання стресу й додання страху; 2) комунікативну: деконструкція та висміювання образу окупанта; 3) сублімаційну: перенаправлення деструктивного гніву в конструктивну лінгвотворчість; 4) рефлексивну: оперативна реакція на події через інструменти мем-культури й суспільної сатири; 5) націєтворчу: маркування ментальних відмінностей і зміцнення української свідомості. Попри воєнні виклики, український гумор зберігає свою автентичність, деструктуючи ворога не лише грубим сарказмом, але насамперед м'якою, поетичною іронією. Розквіт воєнного сміхового дискурсу засвідчує становлення нової ідеології в новітніх комунікативних практиках.

¹ Стаття підготована за матеріалами доповіді, виголошеної на Міжнародній науковій конференції «Мова української армії: учора, сьогодні, завтра», проведеної Інститутом мовознавства імені О. О. Потебні НАНУ 5 травня 2026 р.

Цитування: Космеда Т. Сміхова культура — щит та інструмент боротьби українських військових (на матеріалі віртуальних листів, написів, позивних, анекдотів та інтерв'ю). Мовознавство. 2026. № 3. С. 3–14. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-348-2026-3-001>
Citation: Kosmeda T. (2026). Smikhova kultura — shchyt ta instrument borotby ukrainskykh viiskovykh (na materialy virtualnykh lystiv, napysiv, pozyvnykh, anekdotiv ta interv'iu) [Humour culture — shield and tool of struggle among Ukrainian soldiers (based on virtual letters, inscriptions, call signs, jokes, and interviews)]. Movoznavstvo, (3), 3–14. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-348-2026-3-001>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

Ключові слова: дискурсивні практики сміхової культури, лінгвокреативність, мовлення військовослужбовців, українська лінгвоперсона, карнавалізація мовлення, окопна творчість, історична тяглість.

*У процесі ствердження української нації
комічне еволюціонує від архаїчного сміху,
гумору до викривальної сатири, дошкульної
іронії й нарешті вибухає сміхом-захистом*
[Галаур : 52]

*Почуття гумору під час війни — це бронезилет для душі
(Із висловлювання військовослужбовця)*

*Я жартував до великої війни
і продовжую жартувати після її початку,
цього в мене Росія не вкраде.
Гумор — це мій ментальний щит*
(Із висловлювання військовослужбовця)

Гумор вважають базовою рисою українського національного характеру, що формувалася впродовж століть як механізм психологічного захисту в умовах воєн, соціальних потрясінь, негараздів. Український гумор — складник національної лінгвокультури й менталітету, покликаний зберігати оптимізм і стійкість, долати травматичний досвід та знижувати рівень негативних емоцій [див.: Теслюк та ін.; Харченко; Храбан]. Він є дієвим засобом самоідентифікації, самоусвідомлення та самоіронії, що продемонстровано в напрацюваннях сучасних мовознавців, а також у фундаментальних працях загальноновизнаних дослідників. Психологічні відмінності українців одним із перших ґрунтовно описав М. Костомаров, указуючи на домінування їхньої емоційності й специфічної іронії, що викладено в науковій розвідці «Дві руські народності» (1861) [Костомаров]. У цій праці схарактеризовано психологію українців і виділено такі засадничі ознаки національного гумору: домінування м'якої, поетичної іронії (а не грубого сарказму), що закорінена в «жартівливій вдачі»; поширення гострого слова в повсякденному житті, піснях й обрядах як свідчення високого рівня індивідуальної свободи та розвиненої спроможності до критичного мислення; взаємозв'язок сміхової культури з почуттям прекрасного й багатством уяви [там само]. Водночас філософ Д. Чижевський сфокусував увагу на таких фундаментальних рисах української ментальності, як артистизм і гумор, які слугують інструментом для нівелювання життєвих колізій. Учений уважав здатність до моделювання гумору засадничою рисою психологічної структури українського національного характеру, наголошуючи на цьому в кількох ключових працях, насамперед у «Нарисах з історії філософії на Україні» (1931) [Чижевський 1992], де схарактеризував емоційність і сентименталізм українців, а також зазначив, що гумор є способом нівелювання життєвих суперечностей і демонстрацією автономії духу. У «Філософії Г. С. Сковороди» (1934) [Чижевський 1934], аналізуючи постать мислителя, автор акцентує на сквородинівському сміху та іронії як втіленні одного з аспектів духовного світу українців. Д. Чижевський бачив у стилі Г. Сковороди риси українського бароко, коли навіть теологічні міркування межують із дотепним жартом, що відображає ціліс-

ність людської душі. Крім того, дослідник розглядає гумор і сатиру як невід'ємні елементи давньої козацької культури й барокового світосприйняття, де сміх межує з глибоким трагізмом. У розвідці «Український характер» [Чижевський 2005] дослідник виокремлює гумор як рису, що вможливило дистанціювання українців від життєвих колізій. На думку Д. Чижевського, гумор є характерною ознакою українського світогляду, засобом гармонізації внутрішнього світу, покликаним усувати екзистенційні дисонанси. Учений намагався диференціювати ознаки українського гумору, трактуючи його, по-перше, як похідну глибокої емоційності, необхідну «серцю» — центру людської душі — задля збереження тепла й людяності на противагу холодному раціо (у межах концепції кордоцентризму Г. Сковороди й П. Юркевича); по-друге, як інструмент примирення протилежностей, спрямований на критичне сприйняття довкілля без поринання в песимізм та на збереження духовної рівноваги; по-третє, як свідчення конфлікту між внутрішніми інтенціями та їхньою зовнішньою реалізацією; і насамперед — як захисну реакцію, спрямовану на таврування невідповідностей між формою і змістом. Дослідник пов'язував розвиток українського гумору з епохою бароко, де синтезувалися трагічне й комічне, високе й низьке. Головне те, що гумор — не лише риса ментальності, але й власне спосіб філософського осмислення світу, який дає змогу українцям залишатися суб'єктами власної історії навіть у найскладніші часи.

Українцям властива особлива сміхова культура, вершиною якої вважають лист запорожців до турецького султана Мехмеда IV (близько 1676 р.), зафіксований на картині І. Рєпіна. Цей лист інтерпретують як утілення духу волелюбності, непокори й народної іронії. Згадана апокрифічна (легендарна) пам'ятка, де козацьку сатиру перетворено на зброю, демонструє повну зневагу до ворога. До основних ознак сміхової культури, утілених у цьому листі, уналежнюють зухвалий сатиричний гумор і тролінг. Як відомо, тролінг — форма соціальної провокації, що реалізується шляхом моделювання маніпулятивних повідомлень у вигляді емоційних реакцій на певні події чи конфлікти, де актуалізуються насамперед мовленнєві жанри образи й звинувачення. Троль (автор провокації) намагається вивести людей з рівноваги, принизити або змусити витрачати час на безглузді дискусії. Лист-відповідь на ультиматум султана з вимогою здатися перетворює домагання ворога на фарс. Козаки висміюють пафос султана, актуалізуючи образливі слова, негативні дотепні епітети, як-от *чорт турецький, самого Люцифера секретар* та ін. Текст листа спровокував у ворога гнів та образу.

Дискурсивне вираження гумору запорожців свідчить про силу та непереможність їхнього духу: козаки не боялися смерті чи могутнього ворога, а глузували з нього, демонстрували презирство й сміливо висміювали володаря величезної імперії. Сміх у цьому разі — це словесна дія, спосіб колективного подолання страху. Попри те, що оригінал листа не зберігся, а є лише його копія XVIII ст., знайдена Я. Новицьким, сам сюжет написання послання став частиною українського фольклору й самоусвідомлення. Він виразно демонструє, що навіть у найтяжчих історичних умовах українці зберігали гідність і волелюбність, протиставляючи супротивнику свій унікальний гумор. Образ «Листа запорожців турецькому султану» перетворився на потужний культурний код та інструмент психологічної війни українських військових проти російських окупантів, символізуючи козацьку зневагу до агресора та впевненість у власних силах.

Подібні епістоли пишуть сьогодні Путіну, актуалізуючи стилістику козацького тролінгу XVII ст., зокрема через використання зневажливих прізвиськ, ігнорування ультиматумів та висловлення прямих погроз. Звернення до очільника Кремля, витримані в дусі відомої відповіді запорожців турецькому султану, є сучасною формою народної творчості. Вони експлікують традиційні прийоми сатири й гострої інвективи у відповідь на загарбницькі претензії: ідеться про козацький тролінг, гумор і лайку. Такі тексти демонструють непокору й зневагу до агресора. Їхнім характерним зразком є колективний лист українських парламентарів (2018) як реакція на санкції Російської Федерації. Текст цієї епістоли, оприлюднений народним депутатом О. Гончаренком, містить прямі аналогії з відомим історичним документом козаків, висміюючи російське керівництво, пор.:

«Українські депутати — Путіну! Ти, президент, чорт московський, і проклятого чорта брат і товариш, самого Люцифера секретар! Який ти в чорта лицар, коли голим задом їжак не вб'єш? Не будеш, сучий ти сину, синів українських під собою мати. Твого війська ми не боїмося, землею і водою будемо битися з тобою. От так тобі український народ висловив, плюгавче. Не будеш ти і свиней християнських пасти. Тепер кінчаємо, бо число знаємо і календар маємо, місяць у небі, рік у низі, а день такий у нас, як і у вас, за це поцілуй у дупу нас!» (ДНЛП, арк.1).

У презентованому тексті простежуємо зневажливі звертання (*чорт московський, сучий сину, плюгавець, кремлівський карлик*) та вербалізацію нікчемності супротивника (*голим задом їжак не вб'єш*). Акцентування на відсутності страху й упевненість у перемозі реалізовані в підкреслено зниженій (вульгарній) інвективній тональності (*Твого війська ми не боїмося; Не будеш <...> синів українських під собою мати <...> землею і водою будемо битися з тобою <...> за це поцілуй у дупу нас!*).

Наведемо ще один зразок актуалізації національної прецедентності в мовленні українських військовослужбовців — «Лист українських козаків кремлівському карлику. Написано біля могили славетного запорозького кошового Івана Сірка»:

«Ти — виродок віку, сказане цуцня кегебістське із намордником наполеончика. Мало тебе, Володьку, били-дубасили в дитинстві, бо дурість так і не витрясли. Об стінку, очевидно, ненароком хтось зачепив твоєю голівкою, а наслідки до сих пір дають про себе знати і хвороба з кожним днем прогресує. Який ти в чорта лицар, коли із тебе насміхається увесь народ порядний, самозванець придуркуватий! Ти — кровавий злодій, який обікрав народи, які, обмануті і зомбовані міфічними імперськими доктринами, погодилися тобі довірити владу. Найбільше брехло федеративне, пам'ятай народну мудрість: “Брехнею весь світ пройде, та назад не повернеться!”. Ти жодній нормальній людині не друг, не товариш і не брат, відомий кремлівський кат, знищуєш усіх, хто тобі не угодний, кидаєш у прірву розумних людей, а мільйони — на узбіччя життєвих доріг, щоб вони спивалися і валялися попідтинню. Правда, найгірших із гірших вибируєш по всіх імперських просторах і відсилаєш собачою смертю подихати на українських землях. Не захотів ти, Путін, жити із нами — козаками у мирі та спокої. Посіяв вітер, а пожнеш бурю. І відсахнуться від тебе усі народи світу, навіть останньої імперії, що своїм смородом від тебе уже запаскудила планету і ось-ось розвалиться на дрібненькі шматочки. Прокляне тебе рід людський, а особливо люд московський, що не умів ти господарювати, а хотів власні кишені поповнювати, як кочівник-перекотиполе, за чужий рахунок. І буде над тобою суд великий, і гнатимуть тебе у шию навіть ті, хто ще сьогодні заглядає тобі в рот. Тікати ж буде нікуди! Запрошуємо тебе на нашу землю ко-

зацьку. Правда, цілувати у те місце, куди вказували славні хлопці-запорожці турецькому султану, не дозволимо, бо ти й такого не гідний. Заслужив ти, за нашим Звичаєм, бути посадженим на палю, але цього робити не будемо. Обіцяємо! Посадимо тебе у клітку та й возитимемо від села до села, від міста до міста, щоб усі бачили справжнє ху#ло недоношене» (ЛУККК, арк.1).

У цьому контексті простежуємо нагромадження інвективної, експресивно-зниженої та зневажливої лексики, що функціонує переважно як звертання або виразно негативні епітети: *виродок віку, скажене цуцня кегебістське із намордником наполеончика, самозванець придуркуватий, кровавий злодій, найбільше брехло федеративне, відомий кремлівський кат, кочівник-перекотиполе, ху#ло недоношене*. В аналізованому тексті також виокремлюємо усталені вислови, які суттєво посилюють його прагматичний ефект: *брехнею весь світ пройдеши, та назад не повернешся!; посіяв вітер, а пожнеш бурю; суд великий; гнати в шию; заглядати в рота; не друг, не товариш, не брат*. Для актуалізації традиційної інтерпретації образу ворога використано зневажливі слова із суфіксами суб'єктивної оцінки іронічно-демінутивної семантики та пейоративної модальності (*цуцня, наполеончик, голівка*), а також прийом евфемізації (*Правда, цілувати у те місце, куди вказували славні хлопці-запорожці турецькому султану, не дозволимо, бо ти й такого не гідний*). Фіксуємо й риси їдкої іронії: *Мало тебе, Володьку, били-дубасили в дитинстві, бо дурість так і не витрясли. Об стінку, очевидно, ненароком хтось зачепив твоєю голівкою, а наслідки до сих пір дають про себе знати і хвороба з кожним днем прогресує*. Характерною ознакою актуалізованих мовленнєвих жанрів образи й погрози є висока концентрація окличних конструкцій, пор.: *Який ти в чорта лицар, коли із тебе насміхається увесь народ порядний, самозванець придуркуватий!; І відсахнеться від тебе усі народи світу, навіть останньої імперії, що своїм смородом від тебе уже запаскудила планету і ось-ось розвалиться на дрібнесенькі шматочки; Прокляне тебе рід людський, а особливо люд московський, що не умів ти господарювати, а хотів власні кишені поповнювати, як кочівник-перекотиполе, за чужий рахунок. І буде над тобою суд великий, і гнатимуть тебе в шию навіть ті, хто ще сьогодні заглядає тобі в рот. Тікати ж буде нікуди!; Обіцяємо! Посадимо тебе в клітку та й возитимемо від села до села, від міста до міста, щоб усі бачили справжнє ху#ло недоношене*. Наведений контекст можна кваліфікувати як класичну інвективу.

Історик І. Полуєтков, який служить у ЗСУ, запропонував свій «Отвіт Запорожців Путіну», пор.: *Ти, цар, чорт пітерський, і проклятого чорта син і брат, самого Люцифера секретар, да не отаман! На тобі! Який ти в чорта лицар?! Чорт ти, вис*ана твоя морда. Не будеш ти, су*ин син, синів християнських під собою мати, твого війська ми не боїмося, землею і водою будем битися з тобою, враже ти, розпроклятий сину! (РПС, арк.1)*. Лексичне й стилістичне наповнення наведеного тексту вирізняється надзвичайною експресивністю. Воно є яскравим виявом української національної сміхової культури, що виконує функцію психологічного захисту, слугує для демонстрації зневаги до ворога та забезпечує сублімацію агресії. Лексичне наповнення відзначається брутальною, зниженою та лайливою тональністю: текст насичений прямими образливими номінаціями, спрямованими на деструкцію та приниження гідності адресата (*чорт пітерський, проклятого чорта син і брат, свиняча морда, сучий син*). Ужиті інвективи презентують грубу лексику, покликану вербалізувати зневагу (*вис*ана твоя морда, враже ти,*

розпроклятий сину). Крім того, актуалізовано релігійні й демонічні образи: простежуємо поєднання християнських понять із сакральньо-негативною лексикою задля підкреслення «нечистої» сутності ворога (*Люцифера секретар, чорта син і брат, враже*). Водночас простежуємо функціонування військово-побутової лексики: слів, що стосуються військової справи й відповідної ієрархії, але вжитих у контексті заперечення (<...> *да не отаман, не лицар* <...>). Стилистично цей текст є вишуканою пародією на офіційне листування, зокрема на пишні й урочисті титули, які султан зазвичай використовував у своїх посланнях. Козаки висміюють його уявну велич, замінюючи її демонічними номінаціями. Тексту притаманна висока експресивність і патетика: попри інвективну, знижену тональність, він передає оптимізм, виражає енергію життєздатності та впевненість у власній праведності. Це не просто образа ворога, а демонстрація сили й незалежності. З метою посилення емоційності використано риторичні запитання та оклики (напр.: *Який ти в чорта лицар?!*). Актуалізовано народнорозмовну традицію (низове бароко): текст близький до фольклорного, з елементами тогочасної ділової мови, переосмисленої в гумористичному ключі. Антитурецький пафос історичного документа, що в сучасних мілітарних реаліях трансформувався в антирашистський, виражений через експлікацію глибокої ворожості до загарбників та абсолютної відмови від підкорення.

Отже, лексичний склад тексту відзначений брутальною та експресивно-зниженою тональністю, а стиль є підкреслено пародійно-сатиричним та інвективним. Аналізоване послання слугує репрезентативним зразком запорозького «чорного гумору», прагматична мета якого — деморалізувати супротивника, увиразнити його нікчемність і засвідчити власну безстрашність.

Є також інші версії віртуальних листів російському агресору, що відтворюють подібну стилістику, пор.: *Ти, ху@ло, чорт московський, і проклятого чорта син і брат, самого Люцифера секретар. Який ти в чорта лицар, коли голою ср*кою їжака не вб'єш?! Ми не боїмося, землею і водою будемо битися з тобою, враже ти, розпроклятий сину!* Цей варіант послання оприлюднив дописувач соціальної мережі «Фейсбук» Д. Клименко (РПС, арк.1). У ньому простежуємо прецедентні компоненти, що демонструють високий рівень відтворюваності козацького епістолярного коду в нинішньому мілітарному дискурсі. Крім того, у сучасних реаліях значне поширення мають послання, оформлені як написи на різних видах зброї (боєприпасах, мінах, ракетах) чи військової техніки. Указані графічні практики є специфічним різновидом «листування», що містить іронічні побажання адресату, зокрема й у формі інтертекстуальних алюзій на лист турецькому султану, напр.: *Гарного польоту!, Здохни, Путін, — пес смердячий!; На добру пам'ять!; Не губить — це вам!; З любов'ю з України!; Квиток в один кінець!; Таксі на той світ!* та ін. У такий спосіб мілітарні об'єкти трансформуються в засоби експресивного вираження народної іронії та дотепів.

Гумор вербалізується й у військових позивних, що інтерпретуються також як важливий елемент психологічного захисту, самоідентифікації та підняття бойового духу. Позивні часто мотивовані внутрішніми якостями військових, особливостями їхньої зовнішності, колишніми захопленнями або кумедними життєвими випадками. Це явище також є безпосереднім продовженням національної історичної традиції. Запорозькі козаки вигадували дотепні прізвиська, що жартівливо виражали індивідуальні риси характеру чи поведінки, як-от: *Легкоступ, Побігайло, Прохватило, Свистун, Скачи-*

стрибайло. Окрему групу становили найменування, що експлікували парадоксальність, напр.: *Непийвода*, *Непийтиво*. Такі іронічні оніми зазвичай давали тим, хто, власне, полюбляв хильнути зайвого. Традиційні позивні часів УПА також вербалізували гумор, зазвичай через іронічне перебільшення, напр.: *Малий* (для високого воїна), *Сивий* (для молодого). Сучасний гумор військовослужбовців продовжує цю традицію, вербалізуючи іронію, напр.: *Студент* (позивний, який часто отримують люди з вищою освітою або дуже молоді воїни) та *Принц* (для невибагливого в побуті бійця). Поширені номінації позивних, що базовані на актуалізації певних хобі, особливих професійних знаннях: *Піксель* (для воїнів, які люблять комп'ютерні ігри або працюють із технікою), *Вайфай* (той, хто завжди на зв'язку), а також ситуативні найменування на зразок: *Нато* (той, хто часто згадує стандарти НАТО) [див про це: Белей]. Отже, сучасні позивні військовослужбовців творяться з гумором і є дієвим психологічним інструментом, що дає змогу витримувати тяжби війни.

В українському мовному просторі сьогодні формуються цілі цикли публікацій, що мають такі промовисті назви: *Сміх крізь піксель: як українські військові перетворюють гумор на психологічну зброю*, *Гумор як аптечка першої допомоги для духу: роль армійських жартів у збереженні боєздатності*, *Зброя проти божевілля: чому гумор є обов'язковим елементом інформаційної війни*, *Гумор як елемент військової культури, що об'єднує та зміцнює побратимство*, *Гумор стає для українців не розвагою, а інструментом для виживання* та ін. Наведені приклади є переконливим свідченням вагомості й необхідності поширення національної сміхової культури.

В інтерв'ю з воїнами ЗСУ постійно наголошується на потребі використання гумору в середовищі військових. Його називають *бойовим гумором*, *гумором армійським* чи *гумором військових*. Воїнів ЗСУ часто запитують, для чого їм потрібен гумор, жарти, іронія; дотепність військових аналізують, відповідно її кваліфікуючи, пор.:

«“Кирило, як ви можете сміятися і жартувати, коли довкола таке відбувається. Війна! Зараз не час жартувати...”». Я періодично отримую подібні повідомлення в коментарях, іноді в особисті повідомлення. І весь час намагаюся пояснити, що похмурі обличчя на хвилину не наблизять Перемогу. Нервовий зрив наблизити можуть, а Перемогу — ні. *Армійський гумор багато хто вважає децю прямолінійним і грубуватим*. Правильно вважають, я навіть згоден. Але який є. Ось, два оператори, що хіхікають, з експериментальними бомбочками, запускають дрон. Вони можуть робити те саме з дисциплінованими особами. Але хитрі усмішки мені більше подобаються в цій ситуації <...> *Гумор, звісно... такий собі. Типу, брате, кинь пачку згущеного молока, поки все затихло, не будь мудрилою. А він, — ти не тикай мені і не хами, зовсім охренелі вже, я все-таки Апостол Петро. Або під Бахмутом бійці вирішили підгодувати бродячих собак. Один несе годівлю, другий з автоматом страхує. І сміється. Каже — собаки у шоці — їжа принесла їжу... Похмуровато, згоден. На непередбачену людину сам факт бігаючих зграй собак-людоджерів справляє пригнічуюче враження. Але уявляєте людей, які у цій ситуації продовжують жартувати? Я намагатимуся більше писати про них. Щоб було легше зрозуміти. Нам після Перемоги ще якось жити разом...»* (ГНФ, арк.1).

В інтерв'ю на тему «Про що жартують в час війни» комік О. Руснак наголошує, що справжній український характер відображає жорсткий, лаконічний фронтовий гумор «без пафосу й без намагання комуся

сподобатися. Саме він показує справжню витримку, самоіронію і здатність сміятися, стоячи по коліна в реальній небезпеці. І точно не чотири роки мемов про байрактар від кварталів та єдиних марафонів, де “гумор” часто був просто пропагандистським фоном. Бо український характер — не в постановочних жартівливих роликах, а в короткому, сухому фронтовому жарті, який одночасно і смішний, і страшний, і напрочуд чесний» (ПЖЧВ, арк.1).

Ситуативний гумор моделюється в українському мовному просторі як реакція на: а) рашистську пропаганду, наприклад, неологізм *бджавелін* походить від *бджола-джавелін*, напр.: «*Бджовеліни*. Конотопська відьма Галька (2 частина). На основі реальних подій — наприкінці березня 2022 року українські бджоли на смерть покусали російських солдат: 3 — на смерть, 25 — госпіталізовано» (назва мультфільму, квітень 2022); б) дії корупційних чи деструктивних представників влади, наприклад, резонансна ситуація щодо закупівлі яєць для військовослужбовців за завищеними цінами, пор. *золотояєчня* — утворено від словосполучення *золота яєчня* (збірно до *золоті яйця*): «Жодного тижня не пройшло без скандалів з Мінобороною. Нове розслідування журналістів “Української правди” дозволило вийти на черговий механізм можливого розкрадання державних коштів. Нова схема набагато масштабніша, ніж *золотояєчня*» (ФЗ); *золотояйцевий* — змодельоване значення ‘ознака, пов’язана із золотими яйцями’: «Небагато з вас знають деякі пікантні деталі біографії сумновідомого *золотояйцевого* і тепер вже ексміністра МОУ О. Резнікова» (ФД); в) номінування ворожого озброєння відбувається деструктивна лексикалізація абревіатур, як-от: *СУчка* від *СУ-34* — перетворення абревіатурної назви літаків марки *СУ* (названо на честь радянського авіаконструктора П. Сухого) на інвективне позначення жіночого роду: «Сьогодні збита ще одна рашистська *СУчка*, 12 шахедів і керована ракета! Слава ЗСУ!» (ФЮ, арк.1), а також композит *сушкопад* (від *Сушка падає*) [СУ-24]: «Про успішний *сушкопад* постійно надає інформацію командувач повітряних сил Збройних сил країни генерал-лейтенант Микола Олещук <...>» (ЮРТВ, арк.1).

Окрім того, військовослужбовці створюють анекдоти, у яких актуалізуються і доброзичливий, і чорний гумор, що презентують різні модифікації національної сміхової культури. Репрезентативними зразками доброзичливого (світлого) гумору є такі народні дотепи: *Напис у чоловічому туалеті: «У разі бомбардування — ховайтеся під цим унітазом. У нього ще ніхто не попадав. Прибиральниця», Вітаю всіх українців з прийдешніми святами! А всіх росіян з наступаючими українцями!*

Натомість специфіку чорного гумору як радикальної форми комічного внаочнюють такі фронтові дотепи: *Україна перша у світі держава, в якій собаки будуть їсти корейців. Собаки їм все згадають; Російські новобранці навчаються 4 дні перед тим, як їх відправлять на фронт. Їхня історія така: 4 дні, 9 днів, 40 днів... забули; Младший лейтенант, мальчик маладой, залезай в пакет, пара дамой... Слава ЗСУ!*

Захоплення чорним гумором бійців ЗСУ пояснюють так: *Подєйкують, що любов до чорного гумору — це як ноги у російського солдата <...> Після початку відкритої війни ви, ймовірно, могли спостерігати зміни в лексиці і жартах навіть найспокійніших та найдоброзичливіших людей. Варто тільки пригадати популярний мем в березні: «Шановні українські військові, не лайтеся матом на відео з мертвими російськими солдатами, це ж діти дивляться!» (РМЖ, арк.1); «Розчавило машиною жартів: навіщо нам*

потрібен чорний гумор під час війни і як не загрузнути в ньому назавжди» (РМЖ, арк.1).

Чорний гумор — це специфічна форма комічного, що ґрунтується на цинізмі й глузуванні зі смерті, хвороб і трагедій. Водночас доброзичливий гумор (м'який, позитивний, «світлий», наївний, сентиментальний), на відміну від чорного, висміює дрібні недоліки, не завдаючи болю і не торкаючись трагічних тем. Він спрямований на покращення емоційного стану без використання шоківих чи цинічних тональностей і ґрунтується на вираженні душевного тепла та на моделюванні безневинних ситуацій. Чорний гумор діє як лезо, оголюючи страх і зло, а протилежний йому «білий» (доброзичливий) — як заспокійливий засіб, що створює атмосферу безпеки й комфорту.

Сучасне мовлення українських військових — від офіційної термінології до фронтового сленгу — досліджують і науковці-лінгвісти, і самі учасники бойових дій, розкриваючи особливості мовомислення бійців через інтерв'ю, щоденники, художні й публіцистичні тексти.

Український гумор воєнного часу — це сміх крізь сльози, покликаний засвідчити незламність і внутрішню свободу нації, а також вагомий складник психологічного захисту, самоідентифікації та зміцнення бойового духу.

Сучасний гумор військовослужбовців підтверджує тяглість традиції: жарт, іронія, сатира й дотеп — це основа сміхової культури українців, успадкованій від запорозьких козаків. Сміхова культура розкриває життєрадісний дух українців, їхню сміливість і здатність глузувати з небезпеки або із самих себе. Історично така тенденція яскраво виявилася в епістолярних посланнях ворогу та творенні дотепних прізвиськ, що згодом ставали прізвищами. Сьогодні ж ця традиція трансформувалася в мілітарні реалії: написи на зброї, новітні епістолярні звернення та військові позивні. Актуалізовано два види гумору — чорний (екстремальна форма комічного, «гумор шибениці») і білий (м'який, світлий, доброзичливий), які функціонують паралельно й формують власні системи мовленнєвих зразків, презентуючи різні пласти національної сміхової культури.

Український гумор є динамічним культурним явищем, що поєднує традиційні й інноваційні практики. У сучасних реаліях сформувався новий феномен сміхової креативності — окопна творчість, складником якої є військові графіті (написи на зброї і техніці).

Гумор є «епіцентром» карнавалізації — характерної ознаки сучасного креативного дискурсу. У теперішніх реаліях цей феномен розглядають не лише як атрибут свята, але і як складник щоденної мовної онтології. Указаний процес виявляється через інтеграцію ігрових, пародійних і театралізованих елементів у публічне спілкування, водночас руйнуючи традиційні мовні норми. Карнавалізація трансформує серйозні теми в жарти й меми, що стають інструментом протесту проти трагічних реалій буття.

Гумор в умовах війни сприяє таким важливим процесам: 1) психологічному захисту й утвердженню моралі, оскільки вможливорює подолання стресу через, трансформацію страху й розпачі в сміх; 2) деміфологізації та висміюванню ворога, унаслідок чого окупанти постають нікчемними, некомпетентними, безглуздими й аморальними; 3) сублімації агресії, постаючи захисним механізмом, за якого руйнівна енергія гніву чи ворожнечі несвідомо перенаправляється в соціально прийнятну, конструктивну діяльність, що забезпечує подолання психологічної напруги; 4) інтенсифікації новітньої мем-культури, у межах якої інтернет-меми є оперативною реакцією на мілі-

тарні події, трансформуючи трагедію в об'єкт суспільної сатири; 5) національній ідентифікації: сміх увиразнює культурну й ментальну відмінність між українцями та росіянами, зміцнюючи громадянську свідомість і транслюючи унікальний світогляд українського етносу.

Перспективу подібних досліджень убачаємо в необхідності формування максимально повного корпусу зразків гумору, створеного під час російсько-української війни, з метою їхньої класифікації, інтерпретації та комплексного аналізу трансформацій вітчизняної сміхової культури.

ЛІТЕРАТУРА

- Белей Л. Л. Позивні учасників АТО й ООС: творення та функціонування. *Мовознавство*. 2020. № 3. С. 49–62.
- Галаур С., Галаур С. Сміхова культура українців та її мовне втілення крізь призму століть. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 76. Т. 3. С. 47–52.
- Костомаров М. Дві руські народности / пер. О. Кониського; з переднім словом Дм. Дорошенка. Київ ; Ляйпціг : Українська накладня. [1923]. 112 с.
- Теслюк В. М., Теслюк В. В., Чеберяко А. В. Гумор у психічному житті людини. *Вісн. Нац. ун-ту оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 167–172.
- Харченко О. Медіакомунікації, когнітивні аспекти, український гумористичний дискурс воєнного часу. *Інтегровані комунікації*. 2023. №1 (15). С. 57–67.
- Храбан Т. Є. Військовий чорний гумор як форма адаптаційних процесів і реагування індивіда на страх смерті (психолінгвістичний аспект). *Вісн. Ун-ту ім. Альфреда Нобеля*. Серія «Філол. науки». 2021. № 1 (21). С. 243–249.
- Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. 2-ге вид. Київ : Оріє при УКСП «Кобза», 1992. 230 с.
- Чижевський Д. Український характер. Філософські твори: у 4-х т. Київ : Смолоскип, 2005. Т. 1. С. 8–15.
- Чижевський Д. І. Фільософія Г. С. Сковороди. Варшава : Укр. наук. ін-т, 1934. 272 с.

ДЖЕРЕЛА

- ДНЛП Депутати написали Путіну в дусі листа козаків султану. *Texty.org.ua*. URL: <https://cutt.ly/gt47WCLv> (дата звернення: 10.04.2026).
- ЛУККК Лист українських козаків кремлівському карлику. *Українські легенди*. URL: <https://cutt.ly/IyuplxMw> (дата звернення: 25.03.2026).
- ЛСІ Лексико-словотвірні інновації. 2022–2022 : словник / уклад. А. Нелюба. Харків : Харків. історико-філол. т-во, 2025. 112 с.
- ПЖЧВ Про що жартують в час війни: інтерв'ю з ужгородським коміком Олексою Руснаком. *Varosh*. URL: <https://cutt.ly/ft47QLT2> (дата звернення: 10.03.2026).
- РПС Репін по-сучасному. Як українські вояки пишуть листа Путіну. *Radio Свобода*. URL: <https://cutt.ly/At47QcOE> (дата звернення: 12.03.2026).
- РМЖ Розчавило машиною жартів: навіщо нам потрібен чорний гумор під час війни і як не загрузнути в ньому назавжди. *Naкупilo.ua*. URL: <https://radio.pakupilo.ua/chornyj-gumor-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 12.04.2026).
- ГНФ Сазонов К. Гумор на фронті: зброя проти божевілья. Армієський гумор багато хто вважає дещо прямолінійним і грубуватим, 21 березня 2024. *Glavcom.ua*. URL: <https://cutt.ly/0t47msiV> (дата звернення: 20.03.2026).
- ФЗ Facebook: М. Закордонець. 31.08.23.
- ФД Facebook: О. Давида. 07.09.23.
- ФЮ Facebook: В. Юрченко. 18.02.24.
- ЮРТV Ютуб: Р Т V U A . 28.02.24.

Дата надходження до редакції: 13.04.2026

Дата надходження після рецензування: 18.05.2026

Дата затвердження редакцією: 03.07.2026

REFERENCES

- Belei L. L. (2020). Pozyvni uchashnykiv ATO y OOS: tvorennia ta funktsionuvannia. *Movoznavstvo*, (3) 49–62. [In Ukrainian].
- Chyzhevskiy D. (1992). Narysy z istorii filosofii na Ukraini. 2nd ed. Kyiv: Orii pry UKSP «Kobza». [In Ukrainian].
- Chyzhevskiy D. (2005). Ukrainskiy kharakter. *Filosofski tvory*: in 4 vols. Kyiv: Smoloskyp. Vol. 1, 8–15. [In Ukrainian].
- Chyzhevskiy D. I. (1934). *Filosofia* H. S. Skovorody. Warsaw: Ukrainskiy naukoviy instytut. [In Ukrainian].
- Halaur S., Halaur S. (2024). Smikhova kultura ukrainsiv ta yii movne vtilennia kriz pryzmu stolit. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Iss. 76. Vol. 3, 47–52. [In Ukrainian].
- Kostomarov M. (1923). Dvi ruski narodnosti. O. Konyskiy (Transl.), Dm. Doroshenko (Pref.). Kyiv; Leipzig: Ukrainska nakladnia. [In Ukrainian].
- Kharchenko O. (2023). Mediakomunikatsii, kohnityvni aspekty, ukrainskyi humorstychnyi dyskurs voiennoho chasu. *Intehrovani komunikatsii*, 1 (15), 57–67. [In Ukrainian].
- Khraban T. Ye. (2021). Viiskovy chorniy humor yak forma adaptatsiinykh protsesiv i reahuvannia indyvida na strakh smerti (psykholinhvistychnyi aspekt). *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Filolohichni nauky»*, 1 (21), 243–249. [In Ukrainian].
- Tesliuk V. M., Tesliuk V. V., Cheberiako A. V. (2020). Humor u psykhiichnomu zhytti liudyny. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 1 (54), 167–172. [In Ukrainian].

SOURCES

- DNPL Deputaty napysaly Putinu v dusi lysta kozakiv sultanu. *Texty.org.ua*. URL: <https://cutt.ly/gt47WCLv> (last accessed: 10.04.2026). [In Ukrainian].
- FD Facebook: O. Davyda. 07.09.23.
- FYu Facebook: V. Yurchenko. 18.02.24.
- FZ Facebook: M. Zakordonets. 31.08.23.
- HNF Sazonov K. (2024). Humor na fronti: zbroia proty bozhevillia. Armiiskiy humor bahato khto vvazhaie deshecho priamoliniinym i hrubuvatym. March 21, 22:12. *Glavcom.ua*. URL: <https://cutt.ly/0t47msiV> (last accessed: 20.03.2026). [In Ukrainian].
- LUKKK Lyst ukrainskykh kozakiv kremlivskomu karlyku. *Ukrainski legendy*. URL: <https://cutt.ly/IyuplxMw> (last accessed: 25.03.2026). [In Ukrainian].
- LSI Leksyko-slovotvorni innovatsii. 2022–2024. (2025). *Slovnyk*. A. Neliuba (Comp.). Kharkiv: Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo. [In Ukrainian].
- PZCV Pro shcho zhartuiut v chas viiny: intervju z uzhhorodskym komikom Oleksoiu Rusnakom. *Varosh*. URL: <https://cutt.ly/ft47QLT2> (last accessed: 10.03.2026). [In Ukrainian].
- RPS Riepin po-suchasnomu. Yak ukrainski voiaky pyshut lysta Putinu. *Radio Svoboda*. URL: <https://cutt.ly/At47QcOE> (last accessed: 12.03.2026). [In Ukrainian].
- RMZ Rozchavylo mashynoiu zhartiv: navishcho nam potriben chorniy humor pid

chas viiny i yak ne zahrznuty v nomu nazavzhdy. *Nakypilo.ua*. URL: <https://radio.nakypilo.ua/chornyj-gumor-pid-chas-vijny/> (last accessed: 12.04.2026). [In Ukrainian].

YuPTV YouTube: PTV UA, 28.02.24.

Received: 13.04.2026

Received in revised form: 18.05.2026

Accepted: 03.07.2026

Tetiana KOSMEDA

Vasyl Stus Donetsk National University,

21 600-richchia St., Vinnytsia, 21021, Ukraine

e-mail: tkosmeda@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8912-2888>

HUMOUR CULTURE — SHIELD AND TOOL OF STRUGGLE AMONG UKRAINIAN SOLDIERS (based on virtual letters, inscriptions, call signs, jokes, and interviews)

The article focuses on the specifics of Ukrainian speech during the Russo-Ukrainian war by analyzing various discursive practices created primarily by the Ukrainian servicemen. The material for the scientific study was the texts of virtual letters, inscriptions of servicemen on weapons and equipment, call signs of soldiers, anecdotes, and interview texts. It has been demonstrated that linguistic creativity and a tendency to produce the comic are key features of the Ukrainian national character and signs of an ethnic linguopersona, which are specifically manifested under military conditions. It has been proven that modern military humour demonstrates historical continuity in reproducing a culture of laughter, integrating Cossack traditions (methods of generating nicknames and modelling epistolary correspondence with the enemy) with innovations – «trench creativity», military graffiti, the creation of call signs and examples of black and white humour. Modern front-line discourse is characterized by carnivalization – the deconstruction of linguistic norms and penetration of game elements into everyday speech, which transforms tragic realities into carnival protest. In the context of the military present, military humour is a protective mechanism and performs five key functions: 1) psychological (protective): reducing stress and overcoming fear; 2) communicative: deconstruction and ridicule of the image of the occupier's; 3) sublimation: redirection of destructive anger into constructive linguistic creativity; 4) reflexive: operational reaction to events through the tools of meme culture and social satire; 5) nation-building: marking mental differences and strengthening Ukrainian consciousness. Despite the challenges of war, Ukrainian humour retains its authenticity, destroying the enemy not only with crude sarcasm, but also with soft, poetic irony. The flourishing of wartime humorous discourse testifies to the formation of a new ideology in modern communicative practices.

Keywords: discursive practices of laughter culture, linguistic creativity, speech of military personnel, Ukrainian linguistic person, carnivalization of speech, trench creativity, historical continuity.